

عاقبت به خیری کوزه کنانی

بزرگ‌ترین خانه تاریخی مشهد که تا پارسال با خطر تخریب روبه‌رو بود، حالا نمایش ماکت مرمتش از احیای این یادگار قاجاری خبر می‌دهد

لیلا کوچک‌زاده

«عاقبت کوزه کنانی شکست»، «کوزه کنانی عاقبت‌به‌خیر می‌شود» و... تیتراهایی است که از سال ۱۳۹۷ تا همین امروز حواس میراث‌دوستان را به سرنوشت بزرگ‌ترین خانه تاریخی مشهد جلب کرده است، موضوعی که هنوز ادامه دارد و سرنوشت این خانه را بافراز و فرودهای بسیاری روبه‌رو کرده است، آن چنان که اکنون ماکت آینده این خانه در معرض دید مردم به نمایش درآمده است و نوید روزگاری خوش برای خانه تاجر تبریزی می‌دهد، خانه‌ای که از دهه ۱۳۶۰ به اهالی خمینی شهر فروخته شده است تا با کاربری زائرسرا استفاده شود و ادامه حیات دهد.

ماجرای از این قرار است که این خانه سال ۱۳۸۲ با عنوان یک خانه تاریخی شاخص به وسیله سازمان میراث فرهنگی خراسان ثبت ملی شد اما در پی اختلاف بین ساکنان خانه وسازمان میراث‌فرهنگی، از ثبت خارج و پس از آن به‌علت برخی بی‌توجهی‌ها و فرسودگی شدید بناکه حاصل دعوی سازمان میراث فرهنگی و مالکان بود، بامشکلات زیادی روبه‌روشد، به قدری که ماهیت وجودی‌اش تهدید می‌شد. نشست زمین مقابل خانه از سمت کوچه «اسیدجواد سیستانی» در زمستان۱۳۹۸ یکی از این موارد است. اتفاق بعدی اما فروردین ۱۴۰۰ رخ داد که بخش بزرگی از خانه کوزه کنانی مشهد تخریب شد، درحالی‌که قرار بود این خانه تاریخی با توافق میراث و مالکان احیا و بازسازی شود. درهرصورت، گویی همه این ماجراها درحال پایان یافتن است. گواه این حرف هم مدلی(ماکت) است که در موزه بزرگ خراسان به نمایش درآمده است و آینده این خانه وتبدیلش به مجموعه فرهنگی و اقامتی را نشان می‌دهد. این مدل تا روز چهارشنبه برای بازدید علاقه‌مندان مهیاست و سپس به فروشان اصفهان می‌رود تا اهالی آنجا که از چهل سال پیش تا امروز سرمایه‌شان را پای خرید، مرمت و ساخت زائرسرا در این خانه گذاشته‌اند، سرا نجام نتیجه حرکت جمعی‌شان را ببینند. در ادامه گفت‌وگوی ماباحیدرعلی پیمانی مدیرعامل مؤسسه خیریه «امام رضا^(ع)» فروشانی‌های خمینی شهر» و مهندس رضا صادقی ناظر

پروژه وسازنده ماکت، درموزه بزرگ خراسان و در کنار مدل آینده خانه کوزه کنانی را خواهید خواند.

● «۴میلیارد تومان هزینه احیای کوزه‌کنانی اگر بخواهیم بسیار ساده خانه صد و پنجاه ساله کوزه کنانی را که از اندک خانه‌های به‌یادگار مانده از دوره قاجار در مشهد است، تعریف کنیم، باید آن را یک عمارت دوشبخی ۴هزارمترمربعی بدانیم که بخشی از آن با وسعت ۱۵۰۰ مترمربع پیش از دهه ۶۰ به‌طور کامل از دست رفته است. در گذر سال‌های پس از دهه ۶۰ اما آنچه عینا از گذشته فجری باقی مانده، یک خانه شیروانی و حیاط در ضلع جنوبی است که درمجموع هزار مترمربع وسعت دارد.

ظاهر این بنا قرار است حفظ شود، اما با تغییراتی که در باقی زمین ملک صورت خواهد گرفت، زائرسراییی نیز برای استفاده مالکان ساخته خواهد شد. حیدرعلی پیمانی، مدیرعامل حسینیه فروشانی‌های خمینی شهر، می‌گوید: «حسینیه، موبک و هیئت جزو زندگی شخصی و اجتماعی اهالی فروشان خمینی‌شهر است و مردم ما به خانه کوزه کنانی که از چهل سال پیش به آن رفت‌وآمد می‌کنند، تعلق خاطر دارند، ولی ما به آن‌ها گفتیم خانه را برای حضور شما زیبا و مرمت می‌کنیم.» پیمانی این را هم اضافه می‌کندکه اهالی فروشان از یک‌سال گذشته که مرمت خانه کوزه کنانی شروع شده است، تا امروز با وجود مشکلات اقتصادی بیش

از ۳۰میلیارد تومان برای ساختن زائرسرا و مرمت این بنا در اختیارشان گذاشته‌اند که البته پیش‌بینی آن‌ها نیاز به ۱۰ برابر این میزان هزینه برای ادامه کار دارد.

او ادامه می‌دهد: «ما از همان سال ۱۳۹۷ بنا بر تخریب بنانداشتیم، بلکه می‌خواستیم ساختمان را تعمیر و مرمت و نیاز مردم را برآورده کنیم. این ماجرا چهار سال طول کشید تا کارهای اداری و توافق‌های برای مرمت و نوسازی و ساخت زائرسرا انجام شود و مسئولان مشهد با همه موانع قانونی به ما کمک کرده‌اند.»

او اضافه می‌کند: «ما می‌خواهیم جایی در شأن سکونت زائران علی‌بن موسی‌الرضا^(ع) آماده کنیم که تاکنون حدود ۴۰درصد کار مرمت با شناخت عیوب و مشکلات و استحکام بخشی خانه انجام شده است.» پیمانی همچنین بیان می‌کند: «طراح معماری خانه کوزه کنانی، مهندس مشک‌فروش و همکارانش از اهالی اصفهان هستند که زیر نظر دکتر عبدا... جیل‌عاملی، استادتمام مرمت ایران، فعالیت می‌کنند. طبق نظر آقای جیل‌عاملی، نمای ضلع شمالی حفظ می‌شود و برای مالکانی که حق استفاده از مالکیت خود را دارند، بخش جدیدی به‌عنوان زائرسرا اضافه و الحاق می‌شود.»

● خانه‌ای در کنار نظرها عاشقی پیمانی سپس با اشاره به ماکت بنا که پیش رویمان است، بیان می‌کند: «خانه کوزه کنانی در سه جبهه شمالی،

شرقی و غربی‌اش زائرسرا خواهد داشت که البته نمای جدره آن‌ها در این بخش‌ها بازسازی می‌شود تا معماری گذشته آن حفظ شود. در ضلع شمالی بنا که زائرسرا ساخته می‌شود، خیابان آیت‌ا... واعظ‌طیسی با نام دیگر نظرگاه عاشقی، گذری برای رسیدن به حرم مطهر رضوی است. این ضلع حسینیه ورودی اصلی بنا خواهد بود.

اما در شرق بنای کوزه کنانی در مجاورت کوچه شهیداندرزگوی ۱۷ که زمانی بخش خدمه‌نشین این عمارت یوه و تخریب شده است، حسینیهای قد خواهد برافراشت که در کنارش بخش دیگری از زائرسرای این اهالی اصفهان پا می‌گیرد.»

او ادامه می‌دهد: «ساختمان زیبای خانه کوزه کنانی با سقف شیروانی و با وسعت حدود سیصد متر همراه حیاطش تنها یادگار بازمانده این بنا از دوران قاجار، در ضلع جنوبی است. در این بخش فقط مرمت و شکل گذشته آن حفظ می‌شود. سردر اصلی خانه کوزه کنانی هم در این بخش و در

کنار کوچه شوکت الدوله یا شهید یگانه ۸ یکی دیگر از زیبایی‌های این خانه است که باید برای حفظ آن کاری کرد.» البته آن‌طور که حیدرعلی پیمانی شرح می‌دهد، در این بخش ساختمان، با مشکل بزرگی روبه‌رو هستند و آن تردد، ترافیک و پارک خودروهای بسیاری است که در بیشتر موارد با دیوار تاریخی خانه برخورد می‌کنند. احتمال فرونشست زمین و آسیب جدی به بنا هم یکی دیگر از مشکلات در این محدوده است.

به بخش غربی بنا روی ماکت می‌رسیم؛ جایی که قرار است آنجا هم زائرسرا ساخته شود. آن‌طور که پیمانی می‌گوید، پشت این بخش با وسعت ۱۵۰۰ مترمربع زمانی جزو خانه کوزه کنانی بوده و اتفاقا بنای اصلی تاجر تبریزی در این بخش بنا بوده است، گرچه چیزی از آن باقی نمانده و در دهه ۶۰ هم‌زمان با فروش بخش بزرگ‌تر به اهالی خمینی شهر، آن بخش هم به مالکان حسینیه کوچتی‌ها فروخته و ساختمان حسینیه در آن بنا شده است.

● نمایش آینده خانه کوزه‌کنانی مهندس رضا صادقی، ناظر پروژه و سازنده مدل (ماکت) که در شش ماه این مدل را به سرانجام رسانده است، می‌گوید: «تهیه طرح مرمت و موضوع ساخت ماکت از آنجا نشست گرفت که نمی‌شد برای مردمی که صاحب این ملک هستند، با یک نقشه آینده‌اش را تصویر کرد. برای مردم مشهد هم نمی‌شد با نقشه، مسیر آینده خانه را روشن کرد. بنابراین تصمیم بر ساخت این مدل شده که یک بیست‌وپنجم نمونه واقعی است و کاملا عینی‌سازی شده است.» او اضافه می‌کند: «ویژگی این ماکت، عینی بودنش است، چون از سنگ و چوب و ورق‌هر مصالحی که در خود بنا وجود داشته، در آن استفاده شده است.»

احقاق حق بشود، اغماض و چشم‌پوشی ایدا در میان نباشد که... معایر عدالت است... منتهای اهتمام را در اجرای حقوق ثابت و رفاهیت و آسودگی مردم خواهید نمود.» میرام‌لکم‌خان نیز از زبان امیرکبیر شنیده بود که گفت: «... مجالم ندادند و الا خیال مجلس قانون گذاری و تنظیم قانون اساسی داشتم تا حقوق و اختیارات ملت و دولت روشن گردد، و هریک به وظایف خود عمل کنند... منتظر موقع بودم.» اما در حوزه گسترش عدالت در سیاست خارجی نیز امیر تلاش کرد تا بی‌عدالتی دول خارجی و استعمارگران را در برابر مردم کشور خود از میان ببرد. او اعتقاد داشت که عملکرد دولت‌های بیگانه تا آنجا که به شرافت و منافع ملی صدمه‌ای وارد نسازد، بدیروفتنی است. خودداری از شکنجه و آزار اتباع ایران، خودداری از گرفتن تعارف و رشوه، مراقبت در گرفتن وجه‌گمرك ومواردی از این دست، از دیگر اقدامات اوست که حکایت از اندیشه عدالت‌گسترانه امیرکبیر دارد.

کوتاه‌از میان اخبار جهان قدیم

کشتارگاه وحشت انگیز در آمریکا!

است؟ ماجرا این است که سینکلر در واقع به‌گوشه‌هایی از رمان تازه‌نوشته‌اش که «جنگل» نام داشته، اشاره کرده است. رمانی که ماجرایش صنعت تهیه‌گوشت در آمریکا را متهم به این جنایت‌کرده است. سینکلر چندی پس از انتشار این خبر و جنجال‌های پس از آن در یک کنفرانس مطبوعاتی اعلام می‌کند که هدف واقعی او از این اقدام بر ملا کردن زندگی اسفبار و پرمشقت کارگران مهاجر بوده است تا وضع بهداشت در کشتارگاه‌ها. او در بخشی از مصاحبه‌اش می‌گوید: «هدف من بیدار کردن وجدان و قلب انسان‌ها بود تا پرداختن به معده آن‌ها.

کارگران مهاجر که به وحشیانه‌ترین وضع استثمار می‌شوند به راحتی توسط کارفرماها از کار برکنار می‌شوند. بنابراین‌به‌ناچار دست‌به‌جنايات و درزی می‌زنند.» اما خوبی این خبر این بود که سینکلر سبب شد تا پس از آن اداره‌ای برای کنترل مواد غذایی در آمریکا به وجود آید و در جداکردن حیوانات بیمار از سالم نیز دقت بیشتری شود و سوای همه این‌ها وضع کارگران در کشتارگاه‌ها به طور نسبی بهبود پیدا کند.

منبع: روزنامه قرن بیستم- آرشیو مطبوعاتی تالار مطبوعات آستان قدس رضوی

طوبی اردلان| خبری که می‌خوانید سال ۱۹۴۳

در یکی از مطبوعات آمریکا چاپ و منتشر شده است که در آن آیتون سینکلر(روزنامه‌نگار و نویسنده آمریکایی) ادعا کرده است در این کشور، دولت اجساد انسان‌ها را با گوشت حیوانات مخلوط می‌کندو به مردم می‌فروشد.

کوتاه‌از میان اخبار ایران قدیم

برادران اسب‌نما در ایران

خراسان و سیستان؛ در این دوولایت و سرحدات کاملاً امن و منظم، رعایا آسوده و شکرگزار به دعای دوام دولت اشتغال دارند. از قراری که محمدجعفرخان حاکم سیستان از این ولایت نوشته است، سه نفر عجیب‌الخلقه که برادر هستند، در این سرحدات متولد و اکنون در حال زندگی هستند. مشارالیه به‌رأی العین(به چشم خود) دیده است که هیچ‌یک از این سه برادر با کبر سن، به سرحد بلوغ نرسیده‌اند. برادری که از همه بزرگ‌تر است، زیاده از دوازده ندارد و دارای دم و بال است. به این‌طور که پشت‌کمرش مثل دم اسب به‌قدری یک نعلبکی موی زیر درشتی دارد که بسیار بلند بوده، به‌قدری

که تا پشت پایش رسیده و چون اطفال آن را می‌گرفتند و این قفره اسباب اذیت او می‌شده، بریده‌اند، ولی باز هم به‌قدریک وجب باقی است. پشت گردنش هم مثل یال اسب مو دارد و روی شانه‌هایش هم به همین قسم، دو بال بلند از مو رویده‌اند. دو برادر دیگر هم یکی یال بسیاری دارد و سومی هم دو بال از موی بلند بر پشت شانه‌هایش رویده است و یکی از این سه برادر نزد خوجن محمدجعفرخان حاکم سیستان است.

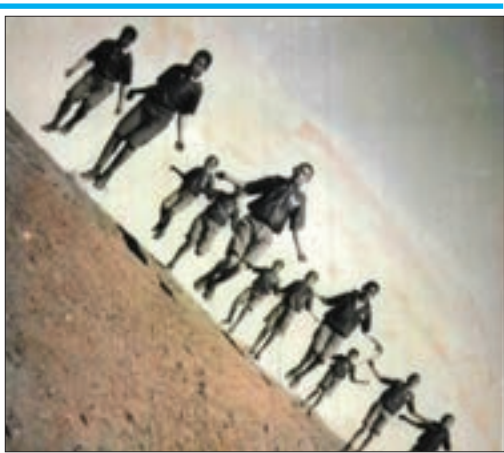
برگرفته از روزنامه دولت علیه ایران

پنجم جمادی‌الاول ۱۲۹۸ قمری

گفتارهایی در باب تاریخ و فرهنگ شهر بهشت (قسمت چهارم)

مشهد در تکاپوی تأسیس مدارس نوین (بخش چهارم)

بعضی از دانش‌آموزان مدرسه در حال ورزش صبحگاهی

مرضیه ترابی

اینکه چند قسمتی است درباره تاریخ چگونگی شکل گرفتن مدارس جدید در مشهد صحبت می‌کنیم، دلایلی دارد که لازم است خدمت شما خوانندگان عزیز و دنبال‌کنندگان ستون «مشهدیات» عرض کنم. دلیل نخست این است که همه بدانیم مشهد پیشینه‌ای زرین در تأسیس مدارس جدید دارد و برخلاف ادعای برخی، این‌گونه نیست که برنامه ساخت مدارس نوین از دوره پهلوی اول آغاز شده‌باشد. پیش از آنکه رضاشاه قدرت را در دست بگیرد، مشهد از نظر داشتن مدارس جدید کاملاً غنی و قدرتمند بود و چنان‌که در قسمت‌های بعدی عرض خواهم کرد، حتی دختران شهر ما از امکانات آموزشی، هرچند به‌صورت محدود، بهره‌مند شده‌بودند. دلیل دوم، دینی است که بابت معرفی خادمان فرهنگ شهر بهشت بر عهده نویسنده مطالب تاریخی گذاشته شده است. متأسفانه ما حافظه تاریخی بسیار ضعیفی داریم و خیلی زود اتفاقات، آدم‌های مهم و حتی رویدادهایی را که در دوره حیات خودمان رخ می‌دهد، فراموش می‌کنیم. دلیل سوم ما برای بررسی این سرگذشت کمترشنیده‌شده، البته مرور تاریخ شهر و آشنایی با برخی فرازوفرودهای خاص و تأثیرگذار، اما نه‌آن در پس رویدادهای جنجالی است. اهتمام به فرهنگ و گسترش دانش‌های نو، بی‌شک وضع زندگی و نوع نگاه مردم را در بلندمدت تغییر می‌دهد و از این نظر، شناخت روند تغییرات مربوط به آن، برای کشف هویت تاریخی مشهد ضروری است. خب، بیش از این سرتان را به درد نیاورم و بروم سراغ ادامه صحبت‌هایم درباره تاریخ شکل گرفتن مدارس نوین در مشهد.

● سیدحسن علمی و دومدرسه‌اش

اگر یاداتان باشد، در قسمت‌های پیشین از دو شخصیت به‌عنوان نقش‌آفرینان عرصه‌ساخت‌مدارس نوین درمشهدیاد کردیم،روان‌شادان شیخ‌محمدعلی‌مدیر و حاجی‌عبدالرحیم صراف. البته از افراد دیگری هم نام بردیم، اما این دو نفر بیش از دیگران به ایفای نقش در این عرصه‌پرداختند. فرد دیگری که باید‌از او به‌عنوان خادم فرهنگ و فعال مدرسه‌ساز در مشهد یاد کنیم، مرحوم سیدحسن علمی است. او در دهه ۱۲۹۰ خورشیدی نقش بسیار مهمی در تأسیس مدارس نوین مشهد داشت. مرحوم علمی در سال ۱۲۹۳ خورشیدی مدرسه «ادب» (با مدرسه ملک‌العلما اشتباه نشود) را تأسیس کرد، مدرسه‌ای که با درخواست «جدیدها» و عموماً برای تحصیل فرزندان آن‌ها ساخته شد. جدیدها یا جدیدالاسلاها، گروهی از یهودیان مشهد بودند که اوایل دوره محمدشاه قاجار به اسلام گرویدند و به این نام خوانده شدند. مدرسه ادب، طبق گزارش‌های موجود تا اواخر دهه ۱۳۰۰ خورشیدی فعالیت می‌کرد و در سال ۱۲۹۶، زمانی که مدیریت آن را غلامرضاخان برعهده گرفته‌بود، ۱۷۴ دانش‌آموز داشت که برای آن زمان، رقم زیادی است، به‌ویژه که این دوره با سال‌های اوج جنگ جهانی اول و ایام قحطی بزرگ در ایران متصادف بود و در آن ۸میلیون نفر، معادل نیمی از جمعیت ایران (مطابق تحقیق پروفیسور قلی مجد در کتاب «قحطی بزرگ»، جانشان را بر اثر سیاست‌های جنگی بریتانیا از دست دادند. مرحوم سیدحسن علمی چندماه پس از تأسیس مدرسه ادب، مدرسه نظمیه را نیز ساخت. برخی گمان می‌کنند که این مدرسه، به‌دلیل نامش، احتمالاً محل پرورش افسران و درجه‌داران نیروی انتظامی آن زمان بوده‌است، درحالی‌که اصلاً چنین نیست. مدرسه نظمیه را باید نخستین مدرسه ویژه یک طبقه و گروه خاص در مشهد بدانیم که البته پس از مدتی این خاصیتش را از دست داد. درواقع مرحوم علمی مدرسه نظمیه را به سفارش افسران و درجه‌داران نظمیه مشهد تأسیس کرد، افرادی که از تهران و دیگرنقاط‌مامور به‌خدمت در مشهد شده‌بودند و دوست داشتند فرزندان‌شان در مدرسه‌ای ویژه و زیر نظر خودشان تحصیل کنند. این مدرسه به‌تدریج توسعه پیدا کرد و شمار دانش‌آموزانش در سال ۱۲۹۶ خورشیدی به ۱۵۰ نفر رسید.

● یادی از میرسید محمدتقی

فرد دیگری که باید از او به‌عنوان شخصیت مؤثر فرهنگی و فعال مدرسه‌ساز یاد کنیم، مرحوم میرسید محمدتقی است. آن‌مرحوم تقریباً هم‌زمان با فعالیت‌های امثال ملک‌العلما و شیخ محمدعلی مدیر، به فکر تأسیس مدرسه جدید افتاد. البته امکاناتی را که آن دو نفر در اختیار داشتند، میرسیدمحمدتقی نداشت، اما با وجود کمی امکانات، مصمم بود در مشهد مدرسه جدید بسازد. نخستین مدرسه او در سال ۱۲۸۹ خورشیدی تأسیس شد، مدرسه‌ای با نام «ضیاء» که البته فقط یک کلاس داشت و سه‌آموزگار! به‌همین دلیل تا سال ۱۳۰۵ خورشیدی که گزارشی از آن در وزارت فرهنگ آن دوره ثبت شده‌است، درکل پنجاه نفر از مدرسه ضیاء فارغ التحصیل شدند، یعنی سالی حدود سه نفر! میرسیدمحمدتقی در سال ۱۲۹۲ خورشیدی مدرسه دیگری را با نام «محمدیه» افتتاح کرد که البته بزرگ‌تر از مدرسه ضیاء بود و جمعیت بیشتری از دانش‌آموزان را در خود جای می‌داد.

● چاشنی به نام تحصیل رایگان

یکی از نکات جالبی که باید درباره این مدارس، در این قسمت و قسمت‌های بعدی خدمتتان عرض کنم، موضوع تحصیل رایگان است. اگر یادتان باشد، گفتیم که دولت وجهی برای تأمین نیازهای مالی این مدارس در نظر نمی‌گرفت و آن‌ها برای اداره خود به شهریه پرداختی والدین و کمک‌های خیران وابسته بودند. با این حال، چنین رویه‌ای مانع از آن نمی‌شد که فضا برای تحصیل کودکان بی‌ بضاعت محدود شود. آرمان مؤسسان این مدارس، آموزش و پرورش فراگیر بود. به همین دلیل، بانیان مدرسه و نیز افراد متمول و نیکوکار، در بسیاری از مواقع، شهریه تعداد محدودی از دانش‌آموزان را برعهده می‌گرفتند تا آن‌ها از تحصیل بازمانند. مثلاً طبق گزارش‌های مربوط به سال ۱۲۹۶ خورشیدی، در همین مدرسه ادب که مرحوم سیدحسن علمی تأسیس کرد، از ۱۷۴ دانش‌آموز، ۲۳ نفر، یعنی نزدیک ۱۳ درصدبچه‌ها از امتیاز تحصیل رایگان برخوردار بودند. یا طبق گزارش‌های سال ۱۳۰۵ خورشیدی، در مدرسه فرهنگ که در سال ۱۲۹۰ به کوشش «شرکت‌فرهنگ» (ظاهرادولتی) تأسیس شد و شیخ‌محمدباقر نامی آن‌را اداره می‌کرد (و البته ما فرصت معرفی آن را در این قسمت پیدا نکردیم) از ۱۸۳ دانش‌آموز، ۴۴ نفر (معادل ۱۸/۵ درصد) تحصیلشان رایگان بود. بد نیست بدانید که آمار محصلان رایگان در مدرسه «محمدیه» (تأسیس شده به کوشش میرسیدمحمدتقی)، ۱۲۴ درصد، از همه مدارس مشهد در سال ۱۳۰۵ خورشیدی بیشتر بود و پس از آن، مدرسه نظمیه با ۳۵ درصد دانش‌آموز برخوردار از تحصیل رایگان قرار داشت. در قسمت‌های بعد، باز هم در این‌باره صحبت می‌کنیم.